

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes - Latvijas lauku iedzīvotāju attīstības stratēģijas un kultūrvides pārmaiņas

Eiropas Sociālā fonda projekts

Nr. 2009/0222/1DP/1.1.1.2.0/09/APIA/VIAA/087

Kā dzīvosim: sīksaimnieki, vide, integrācija

Saimniekošanas un uzņēmējdarbības prakses Latvijas laukos

Dr. Agnese Cimdiņa,
M. Hum. Māra Pinka
Latvijas Universitāte

Ozolniekos 28.11.2012.

Kāpēc mazo saimniecību attīstība ir svarīga?

- Darba ražīgums mazajās un vidējās zemnieku saimniecībās Latvijā tiek uzskatīts par vienu no zemākajiem Eiropā, savukārt nodarbināto skaits lauksaimniecībā viens no augstākajiem.
- Kā efektīvāk izmantot mazo saimniecību rīcībā esošās zemes, kas kopumā sastāda ap 900 000 ha?

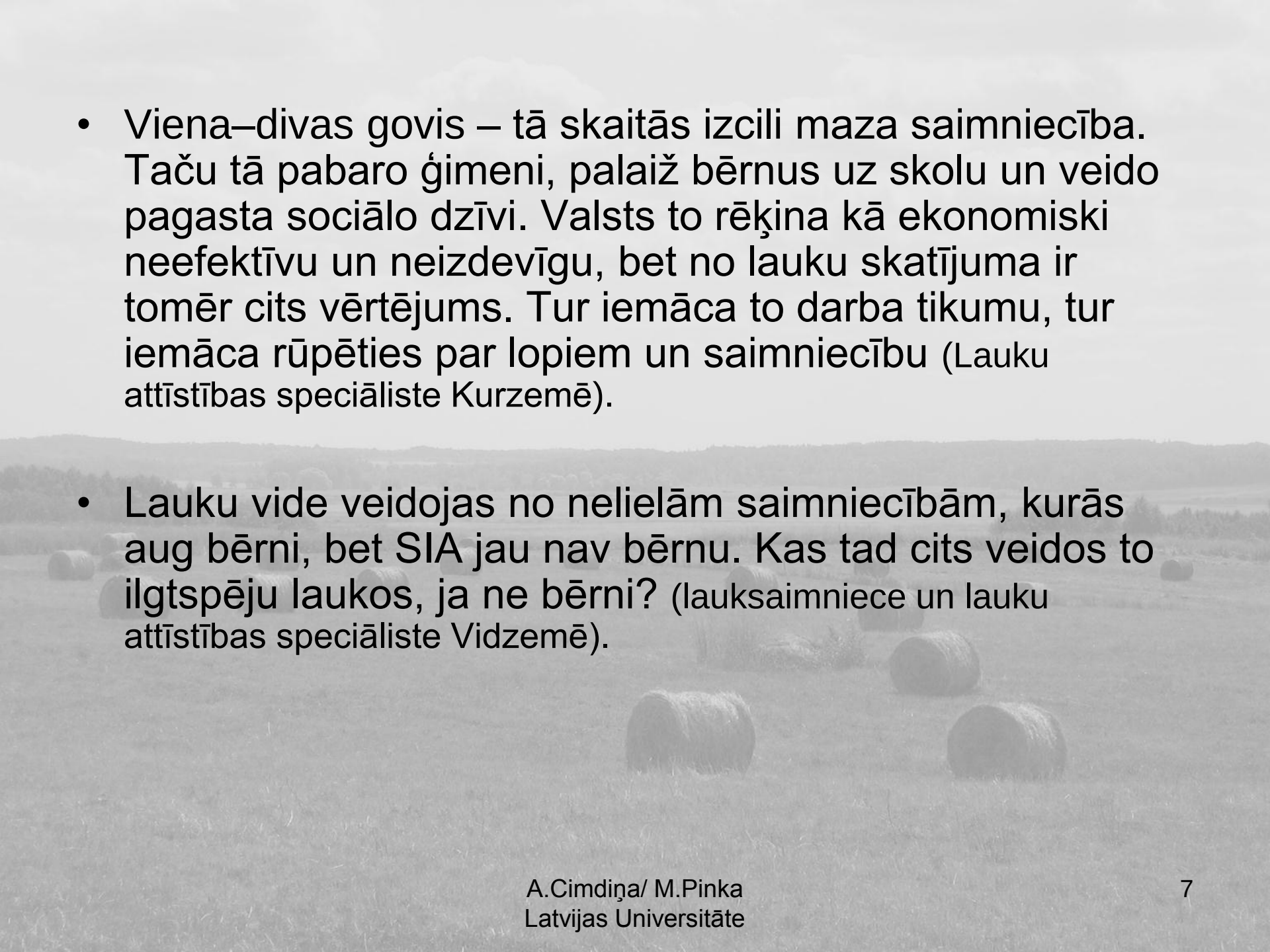
3 lauku attīstības pamat-uzstādījumi 2020.gadam (ZM 2012)

- Paaugstināt ienākumus no efektīvas ražošanas, palielinot produkcijas ar pievienoto vērtību un uz tirgu orientētas produkcijas ražošanu;
- Kāpināt produktivitāti, izmantojot katru zemes, meža un ūdens ha vērtības radīšanai.
- Latvijas laukus apsaimnieko ģimenes saimniecības, kuras spēj nopelnīt un nodrošināt savu ģimeni.

Attīstības pamatuzstādījumu problēmas:

- Attīstība tiek saistīta ar tehnoloģiju modernizāciju, bet modernizācija nāk kopā ar bezdarbu.
 - Kur viens traktors apsaimnieko 1000 hektārus, tur cilvēks vairs nav vajadzīgs. Jo lielāks ražotājs pagastā, jo mazāk ģimeņu. Modernā lielražotāju lauksaimniecība izstumj ārā darbaspēku un mazās saimniecības.
- Modernizētās saimniecībās nepieciešami kvalificēti strādnieki.
- Pagastos nepieciešama jaunā paaudze – mazajās ģimenes saimniecībās ir dzimstība un tiek izaudzināti, izskoloti bērni, bet šīs saimniecības neiekļaujas attīstības uzstādījumā, jo netiek uzskatītas par produktīvām un ilgtspējīgām.

- Nu ko no augšas var pateikt? Viņi saka – nav atdeves, nav atdeves! Bet kā to ņem: mani četri bērni ir paēduši, izskoloti, arī paši esam paēduši, neviens ar izstieptu roku nestaigā – visi esam krietni cilvēki un strādājamMaza saimniecība var dzīvot un izdzīvot (bioloģiskā gaļas lopu saimniecība Ziemeļkurzemē)
- Tādas mazās saimniecības nodrošina darbu un iztiku savai ģimenei, var palaist pieklājīgi bērnus skolā un viņiem ir tas darbs... Es nezinu, vai tā ir prioritāte, vai to var uzskatīt par kaut kādu sasniegumu vai ražīgumu, ka mēs nodrošinām sevi un savu ģimeni ar darbu un iztiku...bet man šķiet, ka jā (bioloģiskā dārzeņu saimniecība Zemgalē).

-
- Viena–divas govis – tā skaitās izcili maza saimniecība. Taču tā pabaro ģimeni, palaiž bērnus uz skolu un veido pagasta sociālo dzīvi. Valsts to rēķina kā ekonomiski neefektīvu un neizdevīgu, bet no lauku skatījuma ir tomēr cits vērtējums. Tur iemāca to darba tikumu, tur iemāca rūpēties par lopiem un saimniecību (Lauku attīstības speciāliste Kurzemē).
 - Lauku vide veidojas no nelielām saimniecībām, kurās aug bērni, bet SIA jau nav bērnu. Kas tad cits veidos to ilgtspēju laukos, ja ne bērni? (lauksaimniece un lauku attīstības speciāliste Vidzemē).

- Paļaušanās uz saviem spēkiem sevi vairākkārt pierādījusi – no zemniekiem nereti izskan pārlicinoši argumenti, ka tieši neliela apjoma daudznozaru saimniecība ir tas modelis, kas krīzes laikā izdzīvo un uztur sociokulturālo vitalitāti pagastā – caur tradīcijām, caur apmaiņas praksēm, caur talkām, caur baumām, nostāstiem un runām, caur kopīgām aktivitātēm. Šāda saimniekošana radot drošības sajūtu, ko valsts pašreizējos apstākļos nerada:

Paši saražojam lopiem sienu, spēkbarību, graudus. Sev visus piena un gaļas produktus saražojam, lai tie nav jāpērk veikalā. Iemainām graudus pret olām pie kaimiņiem. Paēduši vienmēr būsim. (120 ha gaļas lopu saimniecība Ziemeļkurzemē)

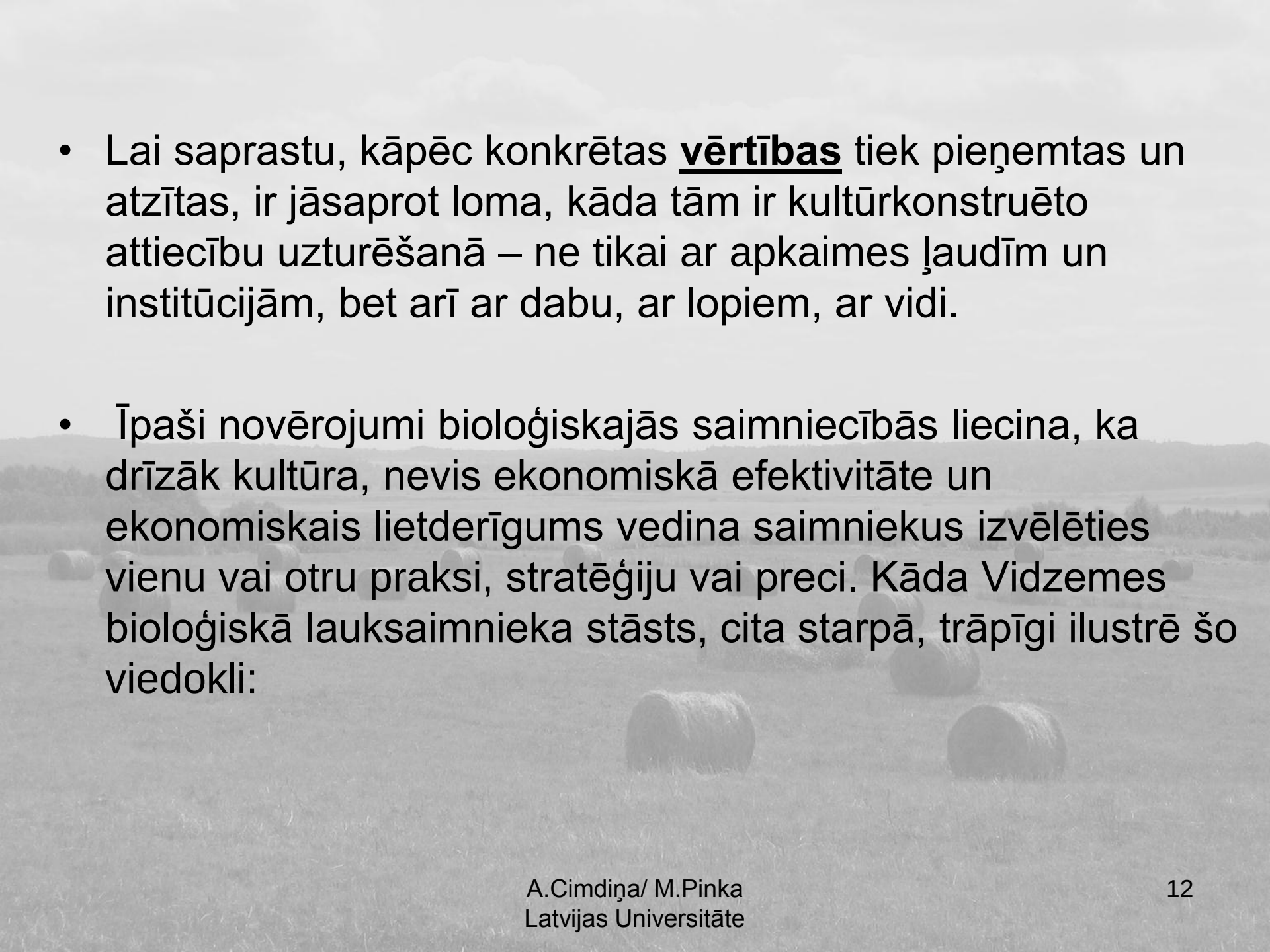

Jautājumi:

- Kāda veida saimniecību pārstrukturēšana vai saimnieciskās darbības dažādošana tiek uzskatīta par inovatīvu?
- Vai saimniecību attīstība tiek saistīta galvenokārt ar saimniecību paplašināšanu un saimniekošanas tehnoloģiju modernizēšanu?
- Vai visi cilvēki laukos strādā, lai intensīvi ražotu preces, lietotu jaudīgas tehnikas un būtu peļņu gūstoši lielsaimnieki, kas spēj eksportēt savu produkciju?
- Kas ir laba saimniekošana?
 - Ekonomiski izdevīga saimniekošana, kas saistīta ar ieņēmumu, izdevumu grāmatvedību, piesaisti plašam tirgus tīklam, peļņa.
 - Iespēja pārtikt/dzīvot un izdzīvot, izskolot bērnus, kā arī iespēja atlicināt laiku un naudu kultūras un hobiju nodarbēm.
- Vai nelielo ģimenes saimniecību lietderību var mērīt pēc ekonomiskās efektivitātes rādītājiem, nosakot to valstisko vērtību?

Pašpietiekamība kā dzīves modelis:

Es nemāku pateikt, kā mums ir ar to dzīves līmeni, iespējams, ka viņš prasītos labāks, bet ar to, ko mēs nopelnām, mums pietiek. Mēs varam ne tikai izdzīvot, bet arī dzīvot, mēs braucam ekskursijās katru gadu. Braucam arī pieredzes apmaiņā, apvienojot dažādu saimniecību apmeklējumus. Varētu būt dažas lietas, kas mums būtu vajadzīgas, bet gan jau ar laiku – ja nebūs man, tad būs dēliem. Skatāmies, kurš produkts ir vairāk pieprasīts. Dēls tagad zemenes sāka audzēt, jo ir labs pieprasījums un par tām labi maksā. Tad es sīpolu un ķiploku virtenītes taisu, viņas iznāk arī daudz dārgākas nekā paši sīpoli. Tas gan ir ļoti darbietilpīgi, bet tas dod papildus peļņu. Tad septembrī vairāk pabraukājam uz dažādiem rudens tirdziņiem [..] tā ir papildus peļņa, nav gan tūkstoši, bet nāk kāds simtnieks klāt. Nu ko kurš uzskata par labu dzīvi, man primārais nav nopirkt džipu. Svarīgāk, lai mums nav miljonu kredītsaistību, lai nav jāatstāj bērniem nasta (bioloģiskā saimniecība no Zemgales)

-
- Lai saprastu, kāpēc konkrētas **vērtības** tiek pieņemtas un atzītas, ir jāsaprot loma, kāda tām ir kultūrkonstruēto attiecību uzturēšanā – ne tikai ar apkaimes ļaudīm un institūcijām, bet arī ar dabu, ar lopiem, ar vidi.
 - Īpaši novērojumi bioloģiskajās saimniecībās liecina, ka drīzāk kultūra, nevis ekonomiskā efektivitāte un ekonomiskais lietderīgums vedina saimniekus izvēlēties vienu vai otru praksi, stratēģiju vai precī. Kāda Vidzemes bioloģiskā lauksaimnieka stāsts, cita starpā, trāpīgi ilustrē šo viedokli:

Atceros, kad pagastā strādāju, plānojām lauksaimniecības teritorijas, un priekšnieks man saka: „Zini, šitais mežiņš jācērt nost, te būs liels vienlaidus lauku masīvs.” Es saku: „Kāpēc vidū nevar palikt viens smuks meža pudurītis?”
– „Nē,” viņš saka, „tas mežs tur neaugs – kad mēs sāksim miglot un darboties, mežs nokaltīs.”

Mēs paši arī neesam bijuši pasargāti no kļūdīgas domāšanas. Lauksaimniekam visu laiku skolā māca, ka tik un tik minerālmēslu vajag, lai tik un tik produkcijas iznestu, lai apjoms būtu. Es sākumā lietoju minerālmēslus pamazinātajās devās, bet vienalga tās bija četras tonnas minerālmēslu. Būtībā es indēju zemi. Tagad strādāju pilnīgi bez minerālmēsliem un ķīmijas. Mēs neizejam uz naudas pelnīšanu. Strādājam priekš sevis, priekš dabas, priekš prieka, priekš pašpietiekamības.

Vidējais lauka lielums mums nav lielāks par hektāru. Pie katra lauka ir dīķītis. Tur krupītis, vardīte, tritoniņš, spāres un visādi kukaiņi. Un Kolorādo vaboļes mums nevairojas. Pa kādai Kolorādo vabolei jau ir, bet tās visu laiku ierobežo kaut kādi dabīgie ienaidnieki, kas nāk no ūdens, no meža vai no blakus dzīvā lauka. Tur, kur miglo, aiziet bojā ne tikai tās vaboļes, bet arī viņu dabīgie ienaidnieki. Bet, kad ir aktivizēti šie dabas procesi, tur aug viss. Tur atlido tas stārķis no Āfrikas, tur pārstaigā tas kukainītis, tas viss kaut ko atstāj, un augsne no tā barojas.

(bioloģiskās saimniecības vadītājs no Vidzemes)

Kad brauc tas autoveikals otrdienās, tad tāpat aizeju, kaut arī man neko nevajag no produktiem, jo paši jau visu saražojam [..] nu kafiju varbūt kādreiz un kādu saldumu mazbērniem [..] lai vienkārši satiktos, aprunātos, tāpat apskatītos un justu, ka cilvēki vēl ir apkārt, ka neesam, kā saka, te gluži vieni palikuši. (40 ha bioloģiskā saimniecība Vidzemes augstienē)

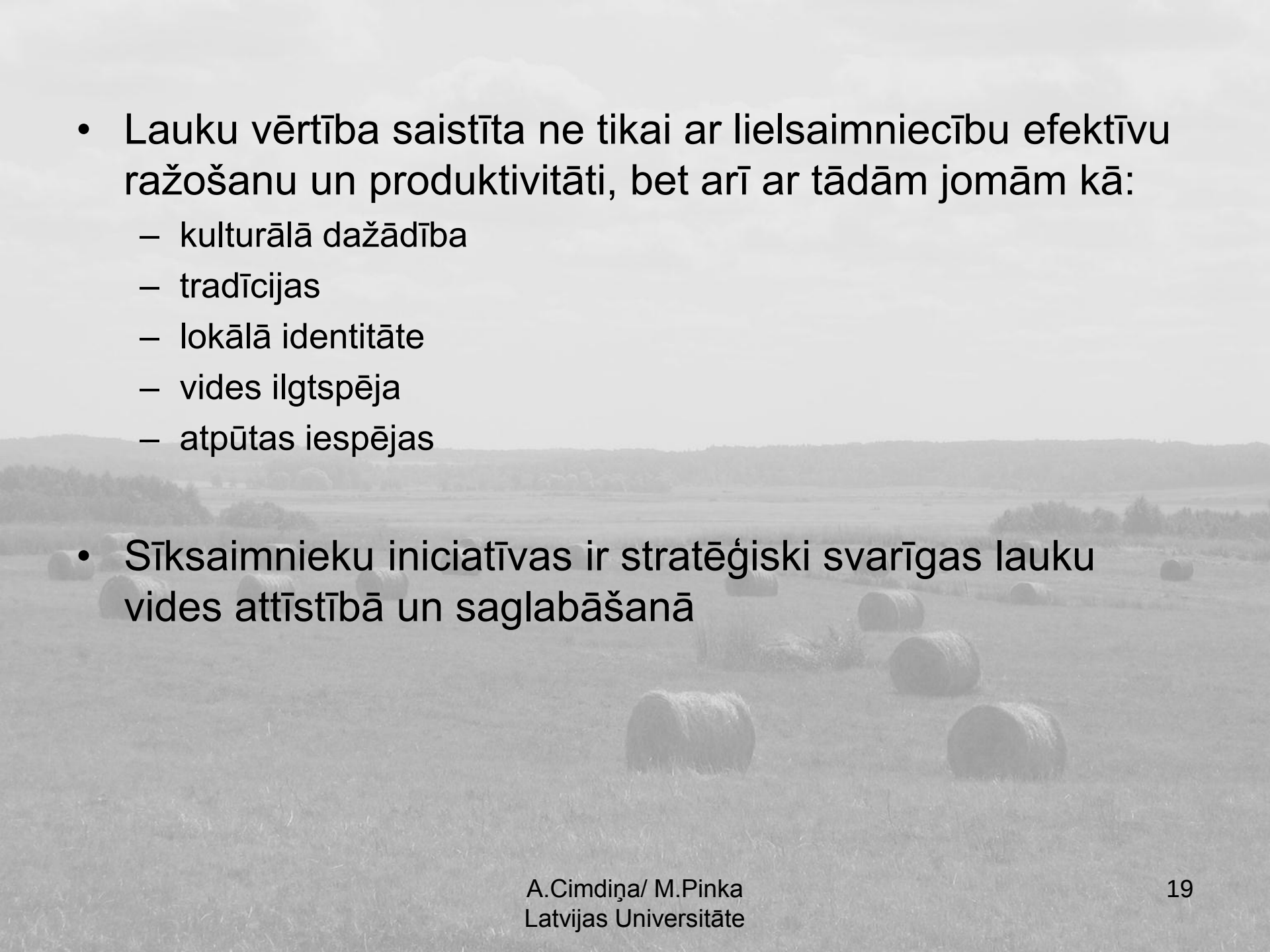
[Tā ir] noteikta stabilitāte katru nedēļu: veids, kā sevi pabarot un nesēdēt pie pagasta durvīm ar izstieptu roku [..] [un tas], ka aiz tā kalna un aiz tā līkuma vēl saimnieko tādi kā mēs, ir tik svarīgi. Ka ir tā rosība apkārt [..] un tad tu dzirdi, kā te citiem iet [..] arī izlīdzamies tāpat savā starpā, Jāņus kopā svinam. (20 ha dārzeņu saimniecība Rietumvidzemē)

Kādus laukus cilvēki Latvijā iztēlojas:

- - Vai tā ir vieta, kur dominē industriāla monokultūru ražošana, kas vērsta uz kvantitatīvu ražošanu un eksportu?
- - Vai tos redzam arī kā kulturāli, sociāli dažādotu un dinamisku vidi, kurā līdzās lielsaimniecībām un industriālajiem ražotājiem pastāv daudzas nelielas/ģimenes saimniecības, kuru dzīves apstākļi ir pietiekoši labi, lai cilvēkiem būtu vēlme dzīvot un strādāt laukos?

- Modernizēšanas projekti (tehnoloģiju inovācijas) ir bijuši ienesīgi sevišķi saimniecībām, kuru ražošanas apjomi ir lieli, kur pastāv specializēšanās uz noteiktām lauksaimniecības jomām (piemēram, kādu noteiktu monokultūru) un kur ieņēmumi ļauj salīdzinoši vieglāk atbrīvoties no modernizācijas rezultātā izveidotajām kredītsaistībām. Nenoliedzot lielsaimniecību ieguldījumu Latvijas lauku ekonomikā un šo cilvēku pūles, nonākot līdz darba augļiem, tomēr 83,9% no kopējā saimniecību skaita Latvijas laukos ir nelielas, liela daļa no tām ražo galvenokārt pašapgādei.
- Kā saimniekot šīm 83,9% saimniecībām?

-
- Lauku vērtība saistīta ne tikai ar lielsaimniecību efektīvu ražošanu un produktivitāti, bet arī ar tādām jomām kā:
 - kulturālā dažādība
 - tradīcijas
 - lokālā identitāte
 - vides ilgtspēja
 - atpūtas iespējas
 - Sīksaimnieku iniciatīvas ir stratēģiski svarīgas lauku vides attīstībā un saglabāšanā

Kādas ir saimniekošanas alternatīvas?

- Gan Latvijā, gan Eiropā lauki tiek izmantoti ne tikai lauksaimniecībai un lopkopībai. Cilvēki radoši pievieno vērtību esošajām nelielajām platībām savā saimniecībā ne reti par resursu izmantojot arī nemateriālas lietas:
 - ainavu, lauku vidi,
 - lauku tradīciju,
 - nekomerciāla vide/saglabāta lauku vide
 - produkcijas dabiskumu
 - pašrocīgus darinājumus (sieri, maize, konditoreja, rokdarbi)
 - lauku piedzīvojums (talkas, pirtis, meža takas)
 - smaržas un garšas (tējas, vīni utt.)
 - izjādes ar zirgiem
 - kosmētiku (mājražotas eļļas, maskas, skrubjus utt.)

- Pirtiņas – Latvijas “spa”
- No vienkāršām mazgāšanās vietām tās kļuvušas par ārstnieciskām vietām, kur cilvēks var garīgi atjaunoties.

- Un tad ņemam savu uguns rituālu, izdomājam, palasām, paņemam kaut ko, no Vītoliem paņemam kādu meldiņu, iemācamies, taisām savu, jo mēs katrs esam latvietis, taisām caur savu intuīciju, caur savu zemapziņas prātu, kas nāk no mūsu senčiem. Un tas viss aizies. Ja jūs ļābi viņā jutīsieties, tas ir ļoti daudz, un ja vēl jūs apkārtējie cilvēki, draugi šajā rituālā jutīsies ļābi un viņiem būs tas svarīgi, tad jau jūs vispār esat trāpījuši desmitniekā. Un tāpat ir arī ar visām pirts rituāla lietām, ko mēs izmantojam un kā mēs organizējam šīs zāļu pirts. Es viņas izjūtu tā un tas nāk caur manu intuīciju, es viņas organizēju un vadu tā kā pirtniece (pirtniece Vidzemē)

- Inovācijas ir radītas tieši interpretējot tradīcijas, “kultūra spēcīnās caur inovāciju” (Welz 2003)
- Rituālās pirtis piesaista pilsētniekus/tūristus, un tas nes labumu ne tikai konkrētajai saimniecībai, bet arī plašāk – pagastam kopumā.

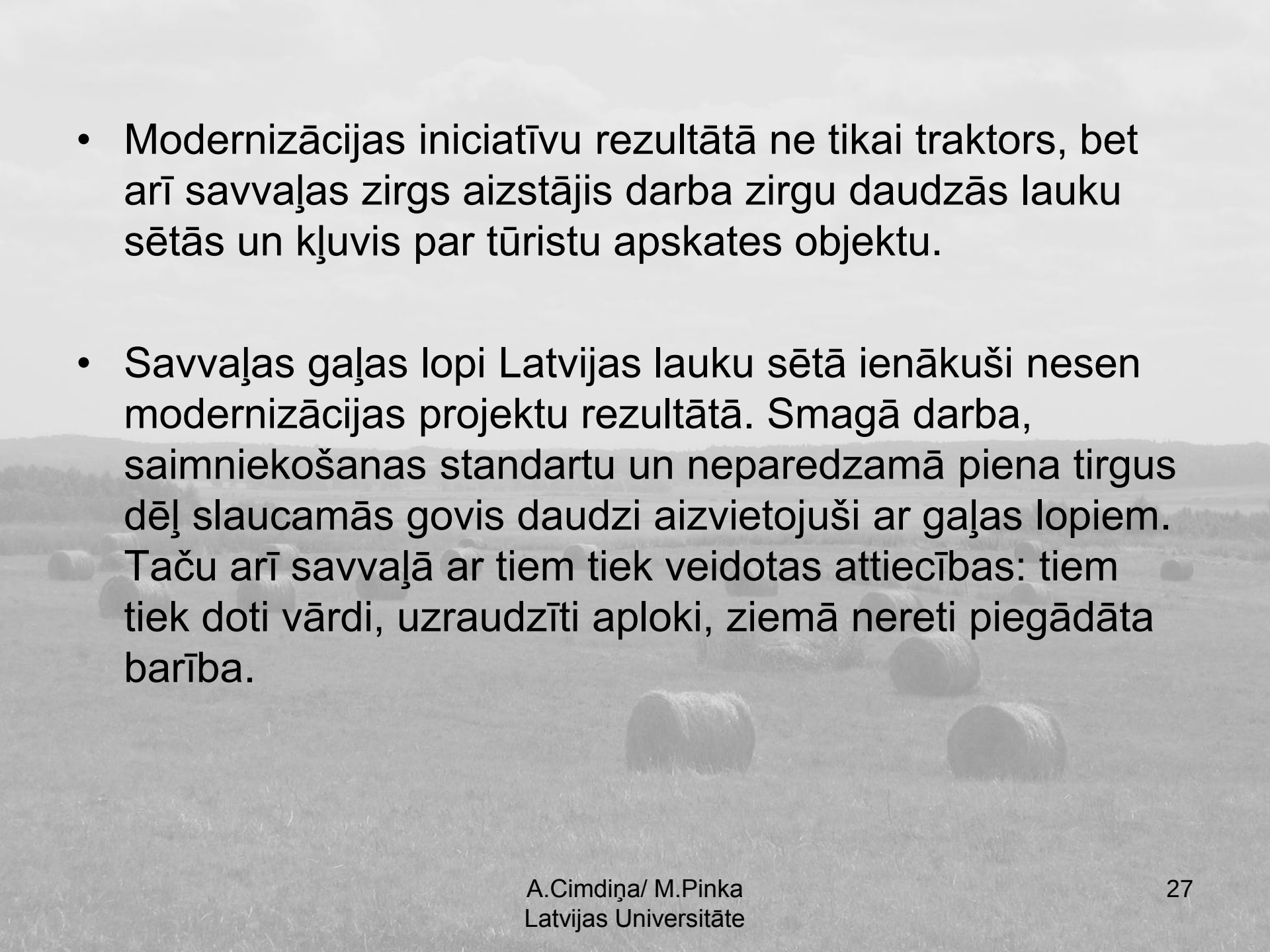
- Pirtnieks zina katras slotiņas nozīmi un jūt, kura katram peramajam būtu vēlāmākā un iedarbīgākā. Slotas dalās vīrišķās un sievišķās enerģijas nesējās, attīrošās, spēku un aizsardzību dodošās. Līdz ar slotiņu maiņu mainās aromāts un pāršanas intensitāte. Piemēram, vībotņu un kadiķu slotiņas ir ļoti labas enerģētiskās attīrīšanas ziņā. Attīrošās slotas ir arī vērmele, dievkociņš, pelašķis, pīlādzis u.c. Kārklus slotas labi der kauliem, locītavām. Kļava veicina naudas plūsmu un ir arī līdzsvara koks. Bet ceriņš ir mīlestības koks.

- Pie jauniem saimniekošanas veidiem nelielajās saimniecībām minama ne tikai pirtniecība. Nereti saimnieki uzsākuši ražot jaunus sieru veidus savā piemājas saimniecībā, audzēt krūmmellenes vai paipalas, audzēt, kaltēt un tirgot tējas un augļus, attīstījuši lauku tūrismu vai sākuši izplatīt produkciju ar tā saukto grozu sistēmu utt.

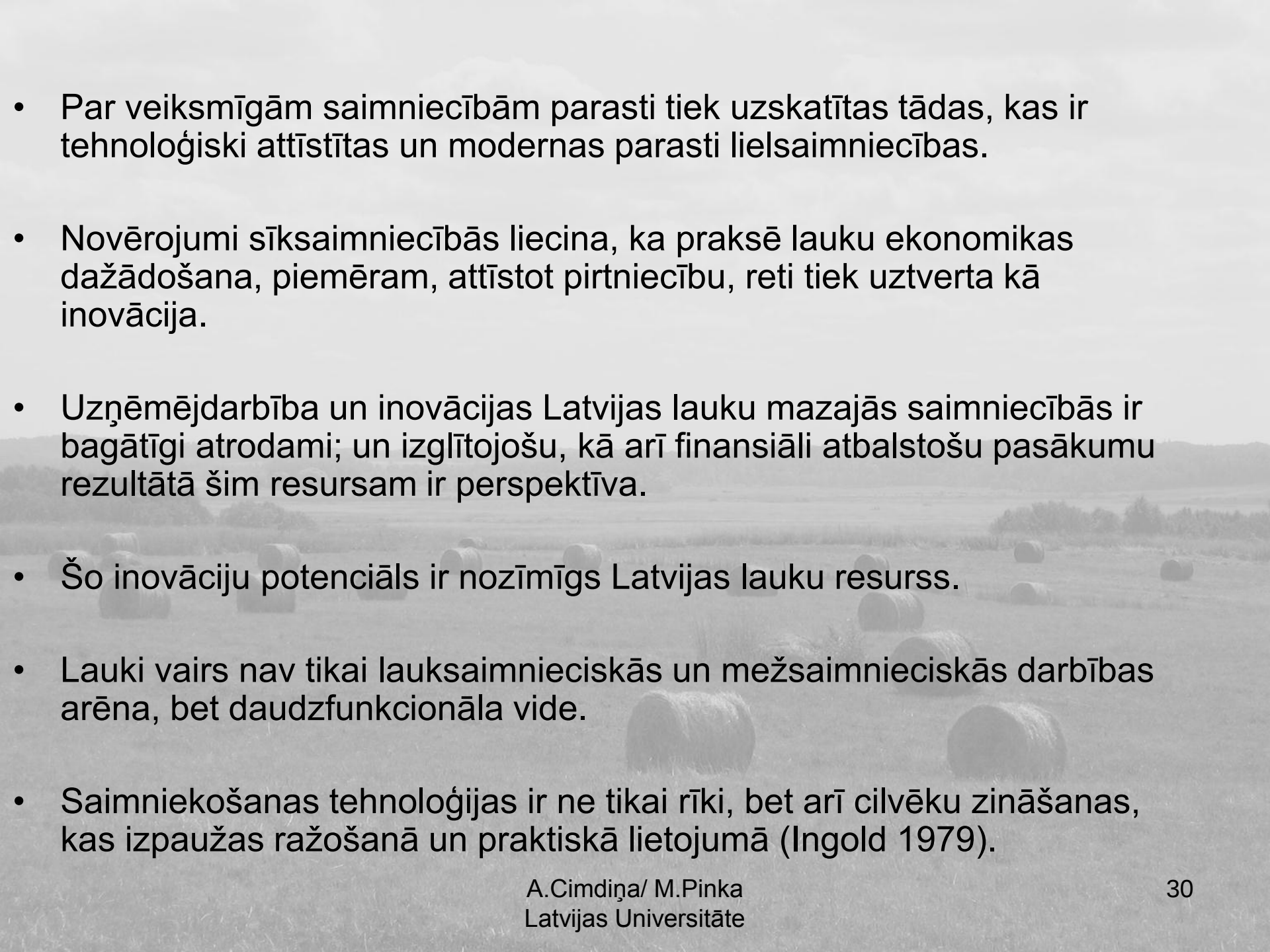
- Bieži šīs nodarbes tiek kombinētas, tādējādi līdzsvarojošot riskus un padarot saimniecības spējīgas pielāgoties mainīgajiem apstākļiem. Tie visi ir piemēri sīksaimnieku radītām jaunām praksēm vietējās ekonomikas vitalitātes un savas labklājības uzlabošanai.

-
- Modernizācijas iniciatīvu rezultātā ne tikai traktors, bet arī savvaļas zirgs aizstājis darba zirgu daudzās lauku sētās un kļuvis par tūristu apskates objektu.
 - Savvaļas gaļas lopi Latvijas lauku sētā ienākuši nesen modernizācijas projektu rezultātā. Smagā darba, saimniekošanas standartu un neparedzamā piena tirgus dēļ slaucamās govīs daudzi aizvietojuši ar gaļas lopiem. Taču arī savvaļā ar tiem tiek veidotas attiecības: tiem tiek doti vārdi, uzraudzīti aploki, ziemā nereti piegādāta barība.

- Vides veselības saimniecības ir zemnieku saimniecības vai piemājas saimniecības, kas apvieno bioloģisko lauksaimniecību un apkārtējās vides resursu saglabāšanu ar veselību stiprinošu pakalpojumu sniegšanu un veselīga uztura produktu ražošanu.

-
- Par veiksmīgām saimniecībām parasti tiek uzskatītas tādas, kas ir tehnoloģiski attīstītas un modernas parasti lielsaimniecības.
 - Novērojumi sīksaimniecībās liecina, ka praksē lauku ekonomikas dažādošana, piemēram, attīstot pirtniecību, reti tiek uztverta kā inovācija.
 - Uzņēmējdarbība un inovācijas Latvijas lauku mazajās saimniecībās ir bagātīgi atrodamī; un izglītojošu, kā arī finansiāli atbalstošu pasākumu rezultātā šim resursam ir perspektīva.
 - Šo inovāciju potenciāls ir nozīmīgs Latvijas lauku resurss.
 - Lauki vairs nav tikai lauksaimnieciskās un mežsaimnieciskās darbības arēna, bet daudzfunkcionāla vide.
 - Saimniekošanas tehnoloģijas ir ne tikai rīki, bet arī cilvēku zināšanas, kas izpaužas ražošanā un praktiskā lietojumā (Ingold 1979).

Ja tu gribi strādāt bioloģiski, tev jābūt atbilstošam raksturam. Vakar viens [pagasta lielsaimnieks] bija iebraucis un brīnījās, kā es te varu visu izdarīt [..] viss izskatoties aizaudzis, saka – šito vajadzētu nomiglot un to vajadzētu noindēt. Šogad tiešām vairāk nezāļu kā citu gadu [..] Man tas netraucē [..] Ja man ir balandas, tad es zinu, ka kartupeļi arī izaugs, ja balanda nav izaugusi, kartupelis ar nebūs. Katrs jau strādā ar sev piemērotām metodēm [..] Mēs viņas nesaucam par nezālēm, bet par blakus augiem. [..] bet mēs arī ļoti daudz ravējam [..] tas ļoti sadārdzina to bioloģisko produktu. Roku darbs pamatīgs. Man pārsvarā ir ķiploki, sīpoli, kartupeļi, kabači, ķirbji, šajā laukā vēl dažādi dārzeņi, te zemenītes, tur piparmētras un selerisaknes tālāk [..] Sīpoli vismaz divas – trīs reizes jāizravē, kamēr viņš intensīvi aug, nezālē viņš sāk pūt. Rutkus es vispār neizravēju, tāpat ļoti skaisti aug. Burkānus savukārt nevar neizravēt, tad viņi neizaugs, nu dilles var neravēt. Nevajag viņas [nezāles] uztvert kā kaut ko riebīgu. Pēc nezālēm, kas uzaug tanī laukā, mēs secinām daudzas lietas, to, kas mums tagad laukā jādara [..] Piemēram, virza liecina, ka ir sablīvēta augsne, par daudz mitruma. Balanda liecina par to, ka tur ir ļoti bagātīga augsne, vībotne atkal ir jāatstāj šur tur, jo viņa palīdz pret dažādiem kaitēkļiem. Tās pašas kosas, zirgskābene liecina, ka ir skāba augsne, ganu plikstiņš – ka ļoti nabadzīga augsne. Pēc tā mēs strādājam, skatoties uz to, kā tas augs aug. Ja būs vārpata, tad arī sablīvēta augsne, neaugs nekas. Virza arī ir ļoti garšīga un veselīga, tāpat nātre un gārša

(bioloģiskās saimniecības vadītāja no Zemgales)

Paldies!

Detalizētāk ar pētījumu var iepazīties:

Cimdiņa Agnese, Raubiško, Ieva. 2012a. *Cilvēks un Darbs Latvijas Laukos: Antropoloģisks Skatījums*. Rīga: Zinātne. (3. un 4. Nodaļa)

Cimdiņa, Agnese; Raubiško, Ieva. (red.) 2012b. *Dzīve – Labbūtība - Attīstība Latvijas Laukos*. Rīga: Zinātne.

Kontakti:

Dr. Agnese Cimdiņa
Latvijas Universitāte
Humanitāro zinātņu fakultāte
agnese.cimdina@lu.lv